

НАРОДНІ РУХЛИВІ ІГРИ – ВАЖЛИВА СКЛАДОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ Й ЕТНОПЕДАГОГІКИ

*Ігри виховують не лише молодіж, але й націю.
Петро Франко*

У статті акцентовано увагу на НРІ як на важливій складовій національної культури й етнопедagogіки, розкрито їхню роль та показано актуальність у навчально-виховному процесі сучасної загальноосвітньої школи Іступеня, проаналізовано в історичному ракурсі характер і зміст українських народних ігор, що мають виховне значення для молоді.

Ключові слова: національна культура, народні рухливі ігри, етнопедagogіка, народна фізична культура, етнічний, нація, народ, традиції.

The article focused on the NRI as an important component of the national culture and etnopedagogiki, revealed their role and shown the relevance of the educational process in modern secondary school Istupenâ, analyzed in historical perspective in nature and content of the Ukrainian folk games with educational value for youth.

Keywords: national folk culture, mobile games, etnopedagogika, folk physical culture, ethnic, nation, people, traditions.

Важливою складовою національної культури й етнопедagogіки є народна фізична культура, яка включає ті види рухової активності та методи їхнього використання, що історично склалися серед певної етнічної спільноти людей з метою адекватного біологічного, психічного, естетичного, морального впливу на природний розвиток людини, її пристосування до навколишнього середовища, підготовки до трудової діяльності та військової справи.

Досліджуючи народні форми фізичної культури, професор В. І. Елашвілі підкреслював: «... немає в світі народу, в якого б не було своїх різновидів фізичних вправ і рухливих ігор, які складають один з елементів національної культури та побуту». І дійсно, підтвердженням цьому є наявність світової скарбниці народних засобів фізичного виховання, великої кількості самобутніх рухливих ігор, частина з яких не тільки побутує у того чи іншого етносу, але й отримала широкий розвиток і вийшла на арену світової практики тіловиховання.

Мета статті: розкрити роль народних рухливих ігор, показати їхню актуальність у навчально-виховному процесі сучасної загальноосвітньої школи Іступеня та проаналізувати в історичному ракурсі характер

і зміст українських народних ігор, що мають виховне значення для молоді.

Про те, наскільки проблема народних рухливих ігор як важлива складова національної культури і етнопедагогіки привертає увагу фахівців, свідчить той факт, що кількість робіт з цієї проблеми за останні роки досягає кількох тисяч. З аналізу численних праць вітчизняних і зарубіжних дослідників видно, що важливим компонентом цілісної народної культури з найдавніших часів і до сьогодні є народні рухливі ігри, які мають велику історію та тісно пов'язані з національними обрядами, звичаями та календарними святами.

Матеріали історико-етнографічних досліджень свідчать про те, що НРІ є дуже різноманітними й пронизували весь життєвий устрій населення. Будь-яка подія з життя людей відзначалася жертвою богам, які присвячувались Матері-Землі, богу сонця Ярилі, богу війни і зброї Перуну.

Кожен народ, залежно від соціально-економічних умов свого розвитку, психічного складу, географічного положення тощо, історично виробляв самобутні види рухливих ігор, способи їхнього використання, які потім склали своєрідні системи національного тіловиховання. Народні засоби тіловиховання (особливо НРІ, забави, розваги, засоби загартування, способи здорової життєдіяльності тощо) в сучасних умовах функціонують у багатьох сферах:

- у первинних «аутентичних» формах переважно у сільській місцевості під час народних, побутових та релігійних свят і в побуті;
- у вторинних формах, перероблених та адаптованих до умов сучасного навчально-виховного процесу і переважно використовуються на напівпрофесійному рівні;
- у найрізноманітніших модифікаціях у професійному спорті як загальновизнані види спорту з регламентацією змагальної діяльності і специфічною підготовкою до неї.

Не є винятком у цьому плані і традиції української системи фізичного виховання (фізична культура є важливою складовою національної культури), основу якої складає надзвичайно багатий пласт народних рухливих ігор. Народна фізична культура в однаковій мірі співвідноситься з загальнонаціональною культурою і етнопедагогікою як важлива їхня складова. Слід зазначити, що народна фізична культура є частиною етнопедагогіки і культури нації, і за своєю спрямованістю та особливостями зумовлюється тим ідеалом духовної і тілесної досконалості людини, який є характерний для тієї чи іншої спільноти людей на конкретному етапі її історичного розвитку.

Більшість рухливих ігор як елементів народної культури виникли на ранніх ступенях розвитку суспільства і найтіснішим чином

пов'язані із життям народу. Тому їх необхідно розглядати як такі засоби фізичної культури, що історично слалися і перевірялися віковичним досвідом певного етносу.

Народні рухливі ігри, як важлива складова виховної системи, тісно пов'язані з уявленням народу про роль генетичної спадковості, впливом на процеси виховання середовища, про особливості дитячої психіки та моторики. Вони як елемент народної творчості сильні своєю неупередженою істинністю, що відточувалась у процесі відбору найбільш типового, реально пережитого. Це є однією із специфічних рис української етнопедагогіки, відображеної у народних іграх свободи виховної діяльності у напрямі диференціації виховного процесу, що залежить від психоматичних особливостей дитини. Саме життєва необхідність і віковичні народні надбання стимулювали розвиток народних рухливих ігор, формували їхню специфічну структуру. І дійсно, немає жодної народної рухливої гри, яка б “випадала” за межі цілісної культурно-національної парадигми.

НРІ як важлива складова національної культури і етнопедагогіки ґрунтуються на народній філософії, світогляді нації, об'єднуючи і раціональні народні знання, і стихійний матеріалізм, і забобони та всі інші ірраціональні компоненти системи народних знань. Вони, розвиваючись на національних традиціях протягом століть, звісно ж, змінювали свої структурні компоненти, функції, адаптуючись до конкретних історичних, культурних, політичних, економічних умов, залишаючись водночас невід'ємною органічною частиною національної культури. Адже найважливіші складники, структурні компоненти НРІ у своїй основі залишаються незмінними впродовж тривалого часу.

Про тісний зв'язок НРІ з загальною культурою свідчать численні приклади синкретизму народних засобів фізичного виховання, у яких тісно переплітаються як елементи фольклору, так, власне, й елементи спрямованого використання рухової (фізичної) активності.

Наприклад, у багатьох народних різновидах боротьби перед початком супротивники обов'язково мають виконати або ритуальний танець, або національну пісню, що суттєво наближує і єднає народну фізичну культуру із загальнонаціональною. Показовим у цьому плані є численні дослідження національних рухливих ігор, забав, розваг, танців тощо. Характерною їхньою ознакою є яскраво виражений синкретизм, тобто органічне поєднання музики, співу, фізичного руху.

НРІ, будучи органічною складовою національної культури, перебувають під суттєвим і безпосереднім впливом того, що ми називаємо етнічною свідомістю. Як зазначає низка авторів, порівняно із більшістю форм народної матеріальної культури, рухливі ігри мають більше ступе-

нів свободи у своєму розвитку. Цей факт зумовлюється тією особливістю НРІ, що вони існують як засіб активізації тілесних, психічних і духовних складових людської особистості. Традиційний вибір тих чи інших форм впливу на природний розвиток людської особистості власне і визначає динамічність та усталеність системи народних ігор. У народних іграх яскраво проявляються основи всієї духовної культури нації.

НРІ як елемент народної творчості сильні своєю незаперечною істинністю, що відточувалась у процесі відбору найбільш типового, реально пережитого, і, водночас, своєю антиномічністю, що не нав'язує єдиного розв'язання проблем педагогічного процесу. Це є однією із специфічних рис етнопедагогіки і народної фізичної культури, відображених у їхніх методичних засобах свободи виховної діяльності у напрямку диференціації виховного процесу залежно від психосоматичних особливостей конкретної дитини. Саме життєва необхідність і віковічні народні надбання стимулювали розвиток народних рухливих ігор, формували їхню специфічну структуру. Вбираючи в себе елементи фольклору, етнопедагогіки, звичаїв і традицій, НРІ не містять в собі абсолютно нічого випадкового, що виходило б за межі національної культуротворчої системи. І дійсно, не має жодної НРІ чи засобу загартування, які б випадали за межі цілісної культурно-національної парадигми. Зміст, методи, організаційні форми народної гри завжди відповідають потребам етносу, особистісне тут цілком підпорядковане національному.

Об'єктивні чинники, що стабілізують існування НРІ, – її безпосередній зв'язок з життєдіяльністю етносу, підпорядкування її природним і господарським циклам, безперервність її розвитку, уособлення ідеалів єдності особистості і нації, створюють той необхідний ґрунт, на якому базується її притягальна педагогічна сила. Проблема дослідження НРІ як одного з посередників духовних зв'язків, як каталізатора традицій кожної національної культури потребує пильної уваги у сучасних умовах.

У формуванні НРІ велику роль відіграла саме природно-географічна група факторів. Як стверджує В. К. Нікольський, арсенал засобів народної фізичної культури людей, які живуть на рівнинній місцевості, суттєво відрізняється від засобів народної фізичної культури етносів, що населяють гірську місцевість.

На важливість застосування НРІ у навчально-виховному процесі, особливо дітей дошкільного віку, наголошується в роботах болгарських учених. На їхню думку, адекватне використання НРІ сприяє не лише фізичному розвитку й зміцненню соматичного здоров'я дітей, а й формує у них відчуття приналежності і гордості за свою націю і культуру. В іграх досить повно відображені особливості сімейного побу-

ту, військової справи, виробничої діяльності тощо. Особливою популярністю серед народів світу користуються рухливі ігри змагального характеру. Отже, НРІ історично розвивались у тісному зв'язку із загальнонаціональною культурою і етнопедагогікою конкретного народу. На особливості їхнього розвитку мали вплив фактори як матеріальної, так і духовної культури нації, а також чинники економічної, політичної, військової природи.

Слід наголосити, що УНРІ тісно пов'язані з віковичними обрядами. Багатющі поклади РІ присвячувались Купальським ігрищам та забавам молоді, початку хліборобського сезону (Веснянки), святу збирання врожаю. Важливим чинником гармонійного розвитку дітей з допомогою ігор є те, що переважна більшість виконується у супроводі пісень, приповідок, лічилок. В УНРІ тісно переплетені традиції народного епосу, музики, пісні, танцю.

Як зазначає багато дослідників, більшість дитячих НРІ, що існують і в сучасній народній культурі, є нічим іншим як своєрідною трансформацією древніх язичеських обрядів. Адже всі фрагменти і відголоски древніх обрядів дуже чітко проглядаються в НРІ. Детальне вивчення ігор дає змогу дослідити особливості їхнього походження, сфери функціонування у суспільстві, ту роль, яку вони відіграли в народній культурі та етнопедагогіці. В етнографічній літературі трапляється доволі велика кількість популярних українських рухливих ігор. Найголовнішою рисою всього багатства ігрового фольклору українців є його етнічна традиційність. Зазначена ознака робить народну рухливу гру важливим засобом виховних, освітніх, оздоровчих впливів на особистість людини. Слід зазначити, що традиційні НРІ (залежно від конкретно-історичних умов) еволюціонували, перетворюючись то в драматизовану гру-забаву, то в дитячу рухливу гру.

НРІ відіграють велику роль у гармонійному розвитку також і міської молоді. Дитячі та юнацькі ігри виконувались із дотриманням правил, які, зі свого боку, підрозділяються на віковично-традиційні, тобто ті правила, що традиційно передавались від покоління до покоління, і правила, які встановлювали безпосередньо під час гри діти, домовившись певним чином про регламентацію своєї ігрової діяльності.

Дослідники дитячого ігрового фольклору стверджують, що майже в кожному населеному пункті існує дуже багато різновидів відтворювальних дитячих ігор. Дитяча творчість у цій сфері, при можливості, охоплює практично всі галузі життєдіяльності суспільства, явища природи, і, що дуже важливо, не лише чинники, що реально існують, а й міфічні чинники. Усе це суттєво сприяє не тільки тілесному, а й духовному розвитку.

Другу, теж не менш значну частину дитячих НРІ, складають ті з них, що виконуються в установленому порядку, із дотриманням певних правил. Тобто, ігри у значно більшій мірі регламентовані.

Отже, загальною рисою УНРІ є її трансформація за напрямом послаблення давнього культово-магічного значення і більш суттєвого розвитку рекреаційного, виховного, оздоровчого та освітнього впливу на особистість людини. Незважаючи на регіональні відмінності, етнологічні характеристики спорідненості і національно-культурної цілісності змісту, структури й форми, сучасні УНІ домінують, що робить їх важливим чинником повноцінного національного виховання.

НРІ в сучасному побуті виконують різноманітні функції, залежно від особливостей використання. Найважливішими з них є, на наш погляд, збереження, відтворення і передача національних традицій у галузі фізичного виховання.

Отже, в НРІ віддзеркалились загальні тенденції денационалізації української культури, притаманні загалом всьому культурному середовищу сучасної України. Найбільшу групу (95%) складають РІ, які побутують у середовищі молоді від 2 – 3 до 17 – 18 років. Лише 5% використовують дорослі. Наступною важливою рисою НРІ є та, що вони характеризуються наявністю змагальної діяльності. Цей факт є дуже прикметним і його необхідно враховувати як в організації навчально-виховного процесу в навчальних закладах, так і в позаурочних та позашкільних спортивно-виховних заходах з використанням НІ.

Переважна більшість НРІ виконується дітьми самостійно. У процесі гри дитина виступає повноцінним суб'єктом діяльності, що сприяє реалізації одного із найважливіших принципів етнопедagogіки, а саме – принципу самодіяльності суб'єкта виховного процесу. Слід зазначити, що важливим фактором, який сприяє популярності НРІ, є надзвичайно невибагливе та просте обладнання і спорядження, необхідне для виконання. Найчастіше використовують предмети, що не вимагають суттєвих матеріальних затрат на їхнє виготовлення, придбання (палиці, камінці, нитки, м'ячики тощо).

Більшість НРІ легко пристосовується до природного середовища, кліматичних умов. Важливою ознакою є сезонність використання (переважна більшість припадає на теплі пори року, такі, як весна, літо і осінь, а незначна частина використовується взимку – це їзда на санчатах, РІ – змагання «В сніжки», ковзання на льоду тощо).

Отже, враховуючи незначний репертуар НРІ, які використовуються взимку, можна констатувати, що молодь, завантажена навчальною роботою, недостатньо використовує усе багатство народних засобів тіловиховання. Педагоги намагаються так чи інакше застосувати УНРІ

в системі урочистих занять з фізичної культури, а також і в позаурочних шкільних культуро-спортивних заходах. Розроблені навчальні програми з фізичної культури, у яких обґрунтовано використання народних засобів і методів фізичного виховання. Фахівці зазначають, що це сприяє підвищенню ефективності навчально-виховного процесу з фізичної культури.

В українських народних рухливих іграх етнологічні характеристики спорідненості та національно-культурної цілісності відіграють домінуючу роль. Саме тому розповсюдження традиційних народних рухливих ігор значною мірою сприятиме утвердженню національної самосвідомості українців. Адже впровадження величезного національного багатства українських ігор у виховну практику сприятиме відродженню народних традицій, а також підвищенню ефективності виховної, освітньої та оздоровчої роботи з молоддю.

Слід зазначити, що, незважаючи на відповідний рівень системної сформованості українських народних рухливих ігор, процес їхнього розвитку не припинився, а невпинно продовжується. Свідченням є постійне поповнення скарбниці рухливих ігор новими елементами. У зв'язку з цим, вивчення національних традицій і впровадження адекватних рухливих ігор у сучасну практику навчально-виховної роботи сприятимуть не тільки національно-культурному відродженню, а й формуванню повноцінної національної системи фізичного виховання, підвищенню ефективності виховного процесу загалом.

Тому НРІ необхідно розглядати як важливу складову національної культури, під впливом якої параметри внутрішньої єдності природного й соціального, тілесного й духовного в структурі особистості людини гармонізуються, набувають ознак відповідності до культурних і природних ідеалів нації.

Зі сказаного робимо висновок, що проблема дослідження особливостей функціонування народних рухливих ігор в сучасних умовах набуває особливої уваги.

Отже, НРІ є важливим компонентом народної фізичної культури й педагогіки. Значну їхню частину дослідники вважають відтворювальними або сюжетними іграми. Усі відтворювальні НРІ несуть на собі відбиток особистої творчості дітей, відрізняються рухливістю своїх сюжетів, і є свідченням загальновідомої здатності дітей до спостереження, переймання і відтворення особливостей діяльності дорослих, певних явищ природи тощо. Як зазначає П. Іванов, дівчата у своїх РІ відтворюють і повторюють особливості праці, занять і навіть вчинки своїх матерів, а хлопці – батьків, а також деяких явищ громадського і політичного життя (військових акцій, судочинства тощо).

Література

1. Іванчікова Р. Народні рухливі ігри з дітьми. / Р. Іванчікова // Дошкільне виховання. – 2005. – № 4. – С. 35.
2. Кудрявцев В. Народна рухлива гра як джерело духовного і фізичного зростання в дошкільному віці. / В. Кудрявцев // Дошкільне виховання. – 1998. – № 11. – С. 5.
3. Міленко В. П. Чи потрібно навчати дітей грати / В. Міленко // Дошкільне виховання. – 2005. – № 4. – С. 5.
4. Павлова Л. Значення рухливих ігор у фізичному розвитку дошкільника / Л. Павлова // Дошкільне виховання. – 2002 – № 4. – С. 51.
5. Приступа Є. Н. Українські народні рухливі ігри, розваги та забави: методологія, теорія і практика. / Є. Н. Приступа, О. В. Сликаківський, О. І. Лук'янченко – Дрогобич : Видання ТзОВ «Вимір», 1999. – 449 с.
6. Смирнова Є. Народні рухливі ігри. Питання теорії. / Є. Смирнова // Дошкільне виховання. – 2002. – № 8. – С. 46.

УДК 37:78

Володимир САЛІЙ

РОЗВИТОК ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

У статті розглянуто питання розвитку школярів засобами музичного мистецтва. Акцентовано функцію художнього образу в активізації їхнього внутрішнього світу на шляху художнього й загального зростання.

Ключові слова: мистецька освіта, духовність, особистісне зростання, школярі, мистецтво, художній образ.

The question of development of schoolboys facilities of musical art is considered in the article. The function of image is accented in activation on the way of their artistic and general improvements.

Key words: education in the field of art, spirituality, personality improvements, schoolboys, art, image.

У наш час гостро постає проблема всебічного й гармонійного розвитку особистості школяра, що зумовлює глибоке вивчення феномену художньої свідомості. Її розвиток створює необхідні умови для формування художніх потреб і ідеалів, музичних смаків, формує творче ставлення до світу мистецтва, а також моральні цінності, забезпечує духовний розвиток, саморозвиток і самореалізацію особистості. Предметна сфера застосування художньої свідомості охоплює майже всі психічні процеси, задіяні в актах художньої творчості і сприйняття мистецтва, охоплює широкий спектр форм ідеального моделювання реальності.